

Beretning til Statsrevisorerne om
forsvarets EH-101 helikoptere

September
2008

Indholdsfortegnelse

I.	Introduktion og resultater	1
II.	Indledning	6
	A. Baggrund	6
	B. Formål, afgrænsning og metode.....	6
III.	Forsvarets typevalg af EH-101 helikopterne.....	8
	A. Forsvarets opstilling af krav til anskaffelsen	8
	B. Udvælgelsen af EH-101 helikopterne	10
IV.	Kontrakten med leverandøren af EH-101 helikopterne.....	13
	A. Tilrettelæggelsen af kontraktforhandlingerne.....	13
	B. Kontrakten og forsvarets opfølgning herpå.....	14
V.	Konstaterede problemer i forbindelse med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne	19
	A. EH-101 helikopternes faktiske operative rådighed og opgavevaretagelse	19
	B. Vedligeholdelsesorganisationen for EH-101 helikopterne	22
	C. Forsvarets beregning af anskaffelses- og driftsomkostningerne for EH-101 helikopterne	25
	D. Forsvarets styring af ibrugtagningen af EH-101 helikopterne.....	27
VI.	Forsvarsministeriets orientering af Folketinget om EH-101 helikopterne	29
	A. Forsvarets orientering af Folketinget	29

Rigsrevisionen afgiver denne beretning til Statsrevisorerne i henhold til § 8, stk. 1, og § 17, stk. 2, i rigsrevisorloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 3 af 7. januar 1997 som ændret ved lov nr. 590 af 13. juni 2006. Beretningen vedrører finanslovens § 12. Forsvarsministeriet.

I. Introduktion og resultater

1. Denne beretning handler om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere til ca. 3 mia. kr. Beslutningen om at anskaffe EH-101 helikopterne indgik i aftale af 25. maj 1999 om forsvarets ordning 2000-2004.

EH-101 helikopterne skal erstatte forsvarets hidtidige S-61 redningshelikoptere samt give forsvaret mulighed for at løse transportopgaver.

2. Rigsrevisionen har gennemført undersøgelsen af forsvarets anskaffelse af EH-101 helikopterne, idet der siden forsvarets indgåelse af kontrakten med leverandøren har været konstateret flere væsentlige problemer med anskaffelsen, ibrugtagningen og helikopternes operative rådighed.

Forsvaret modtog den sidste EH-101 helikopter fra leverandøren primo 2007, hvilket var ca. 1 år forsinket i forhold til de oprindelige leveringsplaner. Forsvaret overdrog medio 2007 6 EH-101 helikoptere til Storbritannien efter anmodning fra det britiske forsvar. Det britiske forsvar vil senest ultimo 2009 overdrage 6 nye EH-101 helikoptere til forsvaret. Det betyder, at transportopgaven, herunder troppetransport, ikke som planlagt vil kunne løses fuldt ud i 2010.

3. Rigsrevisionen udarbejdede til Statsrevisorernes møde den 21. maj 2008 et notat om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere. Statsrevisorerne bad på deres møde om, at Rigsrevisionen afgav notatet som en beretning.

4. Formålet med undersøgelsen er at vurdere, om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af EH-101 helikopterne har været tilfredsstillende, samt om Forsvarsministeriet har orienteret Folketinget om anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne. Formålet er undersøgt ved at besvare følgende 4 spørgsmål:

- Var forsvarets forberedelse af typevalget af EH-101 helikopterne tilfredsstillende?
- Har forsvaret håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende?
- Har forsvaret kunnet varetage de planlagte opgaver med EH-101 helikopterne?
- Har Forsvarsministeriet orienteret Folketinget om anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne?

5. Undersøgelsen vedrører perioden fra slutningen af 1990'erne til august 2008. Oplysningerne i beretningen er indsamlet i perioden marts-august 2008.

UNDERSØGELSENS RESULTATER

Formålet med anskaffelsen af forsvarets 14 EH-101 helikoptere var at anskaffe en helikoptertype til løsning af både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven, herunder troppetransport.

Det er Rigsrevisionens samlede vurdering, at forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af EH-101 helikopterne endnu ikke fuldt ud har opfyldt formålet om at kunne løse eftersøgnings- og redningsopgaven alene med denne helikopter. Transportopgaven vil på grund af overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010. Når forsvaret senest fra ultimo 2009 igen råder over 14 EH-101 helikoptere, forudsætter varetagelsen af både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven, at forsvaret kan fastholde EH-101 helikopternes operative rådighed på et højere niveau end hidtil. Det er endvidere Rigsrevisionens samlede vurdering, at Forsvarsministeriet løbende har orienteret Folketinget om anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne.

Forsvarsministeriet arbejder i dag på at opstille løsningsmodeller for den fremtidige opgavevaretagelse samt på at finde en løsning med leverandøren på de konstaterede problemer. Rigsrevisionen forventer, at Forsvarsministeriet herefter orienterer bevillingsmyndighederne, hvis der er væsentlige ændringer i opgavevaretagelsen i forhold til udgangspunktet i Akt 17 10/10 2001.

Denne samlede vurdering er baseret på følgende:

Forsvarets forberedelse af typevalget af EH-101 helikopterne var ikke helt tilfredsstillende. Udvælgelsesprocessen fulgte samlet set de gældende procedurer for materielanskaffelser i forsvaret på daværende tidspunkt, men var præget af mangel på relevant dokumentation og beskrivelse ved de formelle beslutningspunkter, og risikovurderingen var ikke tilstrækkelig.

- Forsvaret opstillede et klart formål med anskaffelsen baseret på analyser af behovet for at løse eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven samt ønsket om at standardisere forsvarets helikoptere.
- Forsvaret opstillede relevante militære krav til anskaffelsen af EH-101 helikopterne med udgangspunkt i de opgaver, helikopterne skulle løse.
- Forsvarsministeriet har ikke kunnet redegøre nærmere for baggrunden for forventningen om 80 % operativ rådighed og har således heller ikke haft et sikkert grundlag for at beslutte, hvilket antal EH-101 helikoptere det var nødvendigt at anskaffe.
- Forsvaret opstillede relevante kriterier for sammenligning af kandidater til anskaffelse af en standardhelikopter. Udvælgelseskriterierne blev vægtet indbyrdes, men principperne for vægtningen var ikke beskrevet på forhånd, og udvælgelsesprocessen var præget af mangel på relevant dokumentation og beskrivelse ved de formelle beslutningspunkter.
- Risici ved EH-101 helikopterne blev i det væsentligste kun vurderet i forhold til selve anskaffelsen. Drift og levetidsomkostninger blev således ikke vurderet tilstrækkeligt.

Forsvaret har ikke håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende. Forsvaret burde have fortsat kontraktforhandlingerne med leverandøren med henblik på at sikre, at kontrakten afspejlede, hvilken operativ rådighed leverandøren kunne levere med henblik på varetagelsen af opgaverne. Endvidere kunne forsvarrets tilrettelæggelse af kontraktforhandlingerne i højere grad have bidraget til at sikre forsvaret den bedst mulige forhandlingsposition.

- Kontrakten om køb af EH-101 helikopterne tog udgangspunkt i en kontrakt, som forsvaret havde anvendt ved et tidligere flykøb, men forsvaret kunne under kontraktforhandlingerne ikke få tilslutning fra leverandøren til de samme formuleringer som i den tidligere anvendte kontrakt. Rigsrevisionen finder, at det ville have været hensigtsmæssigt, hvis forsvaret havde benyttet Kammeradvokaten i forbindelse med indgåelse af kontrakten med leverandøren. Forsvarets Materieltjeneste er senere af Forsvarsministeriet blevet pålagt i større omfang at anvende Kammeradvokaten til juridisk rådgivning i forbindelse med materielanskaffelser. Samtidig har forsvaret oplyst, at kontraktfunktionen er professionaliseret og opnormeret siden 2001. Dette finder Rigsrevisionen tilfredsstillende.
- Det viste sig vanskeligt at få gennemført krav over for leverandøren, idet både typevalget og den økonomiske ramme for anskaffelsen var blevet offentliggjort, før forhandlingerne om kontrakten var afsluttet. Rigsrevisionen anbefaler derfor, at Forsvarsministeriet overvejer, hvordan forløbet omkring indgåelse af en kontrakt ved større materielanskaffelser fremover kan tilrettelægges med henblik på at sikre forsvarrets forhandlingsposition bedst muligt.
- Kontrakten med leverandøren indeholder ikke en garanti om at levere 80 % operativ rådighed eller et bestemt antal årlige flyvetimer pr. EH-101 helikopter. Forsvaret burde i forbindelse med kontraktforhandlingerne med leverandøren have søgt at afklare det forventede niveau for den operative rådighed nærmere af hensyn til at sikre varetagelsen af opgaverne. Det blev ved indgåelsen af kontrakten ikke rapporteret til Forsvarskommandoen, at kontrakten om køb af EH-101 helikopterne ikke garanterede 80 % operativ rådighed. Dette til trods for, at en operativ rådighed på 80 % og et gennemsnitligt antal flyvetimer på 400 pr. EH-101 helikopter om året var et betinget krav til anskaffelsen.
- En afklaring af det forventede niveau for den operative rådighed kunne også have dannet grundlag for en orientering af bevillingsmyndighederne om, hvilke opgaver der herefter kunne forventes løst inden for rammerne af Akt 17 10/10 2001.
- Forsvaret har ikke i forbindelse med kontraktforhandlingerne fået et tilbud fra leverandøren om at garantere 80 % operativ rådighed. Leverandøren har efter ibrugtagningen af EH-101 helikopterne tilbudt en særlig vedligeholdelsesaftale på samme vilkår som det britiske forsvar, som dog ikke garanterer 80 % operativ rådighed. Forsvaret afslog tilbuddet, idet forsvaret for det første vurderede, at det stred mod EU's konkurrenceregler, og for det andet vurderede, at tilbuddet ville have været for omkostningskrævende for forsvaret.
- Rigsrevisionen finder det tilfredsstillende, at forsvaret løbende har fulgt op på kontrakten med leverandøren og i samarbejde med Kammeradvokaten er i gang med en proces med henblik på eventuelt at gøre krav gældende over for leverandøren i relation til de garantier, hvor der er konstateret overskridelser.

Forsvaret har ikke kunnet varetage de planlagte opgaver med kun EH-101 helikopterne. Dette skyldes, at den operative rådighed, bl.a. på grund af et forøget vedligeholdelsesomfang og mangel på reservedele, har været på et lavere niveau end det, der har været behov for med henblik på at løse de planlagte opgaver. Eftersøgnings- og redningsberedskabet har indtil videre ikke været påvirket, idet forsvaret har fortsat driften af S-61 helikopterne. Transportopgaven vil på grund af overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010. Varetagelsen af de samlede opgaver fremover forudsætter, at forsvaret kan fastholde EH-101 helikopternes operative rådighed på et højere niveau end hidtil. Forsvaret forventer dog på nuværende tidspunkt, at det er muligt at opnå en operativ rådighed, som muliggør en løsning af de samlede opgaver.

- EH-101 helikopternes operative rådighed var ca. 50 % i gennemsnit i 1. halvår 2008. Forsvaret har øget EH-101 helikopternes operative rådighed fra ca. 30 % i starten af 2008 til det nuværende niveau.
- Forsvaret har med EH-101 helikopternes hidtidige faktiske operative rådighed ikke rådet over et tilstrækkeligt antal EH-101 helikoptere til at varetage både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven i det omfang, det var planlagt. Forsvaret har indtil videre således også måttet anvende S-61 helikopterne til at varetage eftersøgnings- og redningsberedskabet. Transportopgaven vil på grund af overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010.
- Forsvaret forventer på nuværende tidspunkt, at det er muligt at opnå en faktisk operativ rådighed, så forsvaret kan løse såvel eftersøgnings- og redningsopgaven som transportopgaven.
- Forsvaret arbejder med forskellige mulige løsningsmodeller med henblik på at sikre den fremtidige varetagelse af de samlede opgaver. Rigsrevisionen forventer, at Forsvarsministeriet herefter orienterer bevillingsmyndighederne, hvis der er væsentlige ændringer i opgavevaretagelsen i forhold til udgangspunktet i Akt 17 10/10 2001.
- Omfanget af vedligeholdelsesbyrden og fejlfrekvensen for EH-101 helikopterne er væsentligt forøget i forhold til det forventede, og dette har haft stor effekt på det samlede vedligeholdelsesomfang og reservedelsbehov.
- Forsvarets vedligeholdelsesorganisation er ikke tilstrækkelig i forhold til vedligeholdelsesbyrden for EH-101 helikopterne, selv om forsvarets vedligeholdelsesorganisation er dimensioneret efter leverandørens anbefalinger og i overensstemmelse med vedligeholdelseskonceptet i kontrakten. Forsvaret har igangsat flere initiativer for at imødegå manglen på teknisk personale. Forsvaret har bl.a. foretaget personalerokeringer samt tilrettelagt en målrettet hvervning af flymekanikere, ingeniører og flyteknikere.
- Forsvaret har oplyst i Akt 17 10/10 2001, at de årlige materieldriftsomkostninger var beregnet til ca. 62 mio. kr. Dette beløb inkluderede bl.a. ikke løn til teknikere og besætninger, ligesom en genberegning af de årlige materieldriftsomkostninger i 2004 medtager flere omkostningselementer end dem, der oprindeligt blev inkluderet i aktstykket.

- Forsvaret forventer, at materieldriftsomkostningerne for EH-101 helikopterne vil stige i forhold til det oplyste niveau på 62 mio. kr. i Akt 17 10/10 2001. Forsvaret kan dog ikke på nuværende tidspunkt give et præcist bud på omfanget af stigningen, der bl.a. afhænger af udviklingen i vedligeholdelsesbyrden. De budgetterede materieldriftsomkostninger for 8 EH-101 helikoptere er ca. 137 mio. kr. i 2008, svarende til prisniveauet for den samlede vedligeholdelsesorganisation for 14 EH-101 helikoptere. Hertil skal lægges omkostninger til løn til teknikere og besætninger, hvilket betyder, at de samlede årlige omkostninger til operativ drift og materieldrift af EH-101 helikopterne udgør ca. 200 mio. kr. (prisniveau 2008).
- Forsvarskommandoen modtog primo 2007 oplysninger om, at der var problemer med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne. Forsvarskommandoen satte umiddelbart herefter EH-101 helikopterne under øget projekttilsyn i en projektorganisation. Forsvarskommandoen har siden medio 2007 arbejdet intensivt med at afklare omfanget og konsekvenserne af problemerne med EH-101 helikopterprojektet og har taget en række initiativer, bl.a. i samarbejde med leverandøren, med henblik på at øge EH-101 helikopternes operative rådighed.

Forsvarsministeriet har løbende orienteret Folketinget om udviklingen i anskaffelsesprojektet. Forsvarsministeriet orienterede primo 2008 Folketinget om EH-101 helikopternes manglende operative rådighed, umiddelbart efter at ministeriet var blevet bekendt hermed, og efter at forsvaret i løbet af 2. halvdel af 2007 havde gennemført et omfattende udredningsarbejde med henblik på at afdække problemerne.

- Forsvarsministeren har løbende orienteret den udvidede forligskreds bag anskaffelsen af EH-101 helikopterne om anskaffelsesprojektet samt om forsinkelsen af leveringen af EH-101 helikopterne og overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvaret.
- Forsvaret erkendte i løbet af 2007, at der var et stigende vedligeholdelsesomfang og manglende operativ rådighed for EH-101 helikopterne. Forsvarsministeriet blev formelt orienteret herom primo 2008, efter at et omfattende udredningsarbejde var pågået i forsvaret i løbet af 2007. Forsvarsministeriet orienterede umiddelbart efter den udvidede forligskreds bag anskaffelsen af EH-101 helikopterne om den manglende operative rådighed.
- Forsvarsministeriet har oplyst, at ministeriet forventer i et tilfælde som dette med EH-101 helikopterne at blive informeret af forsvarets myndigheder, som det er sket i den konkrete sag. Endvidere har ministeriet oplyst, at det er ministeriets vurdering, at forsvaret har håndteret sagen efter de procedurer, der er aftalt mellem Forsvarskommandoen og ministeriet. Rigsrevisionen finder, at hændelsesforløbet ligger inden for det aftalte regelsæt.

II. Indledning

A. Baggrund

S-61 og EH-101

Forsvaret har siden 1965 haft 8 S-61 redningshelikoptere. Forsvaret har indkøbt 14 nye EH-101 helikoptere, der skal erstatte S-61 samt løse transportopgaver. 8 af disse er udrustet til at løse redningsopgaver, mens de resterende 6 udrustes til at løse transportopgaver.

6. Denne beretning handler om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere til ca. 3 mia. kr. Baggrunden for anskaffelsen af EH-101 helikopterne er aftale af 25. maj 1999 om forsvarets ordning 2000-2004 (forsvarsforliget 2000-2004). Med forliget blev det besluttet, at Flyvevåbnet skulle anskaffe en afløser for S-61 redningshelikopterne og et antal transporthelikoptere til den danske internationale brigade.

Forberedelsen af anskaffelsen forløb over en længere årrække fra midten af 1990'erne til slutningen af 2001, hvor kontrakten på EH-101 helikopterne blev underskrevet.

Forsvaret modtog den sidste EH-101 helikopter fra leverandøren primo 2007, hvilket var ca. 1 år forsinket i forhold til de oprindelig leveringsplaner. Forsvaret overdrog medio 2007 6 EH-101 helikoptere til Storbritannien efter anmodning fra det britiske forsvar. Det britiske forsvar vil senest ultimo 2009 overdrage 6 nye EH-101 helikoptere til forsvaret.

7. Statsrevisorerne bad på deres møde den 6. februar 2008 Rigsrevisionen om i et notat at redegøre for forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere. Notatet skulle behandle følgende emner:

- forsvarets forberedelse af anskaffelsen, herunder begrundelsen for at vælge 14 EH-101 helikoptere frem for alternativer
- forsvarsministerens orientering af Folketinget om anskaffelsen mv.
- forsvarets kontrakt med leverandøren og opfølgning herpå
- hvorfor forsvaret tidligere og stadig har fravalgt producentens tilbud om at garantere 80 % flyvetid
- forsvarets tiltag til teknisk og uddannelsesmæssigt at sikre gennemførelsen af projektet med hensyn til redningsberedskabet og transportopgaver
- forsvarets planlagte og realiserede anvendelse af helikopterne med hensyn til redningsberedskabet og transportopgaver, herunder troppetransport.

Rigsrevisionen udarbejdede til Statsrevisorerne møde den 21. maj 2008 et notat om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af EH-101 helikopterne. Statsrevisorerne bad på deres møde om, at Rigsrevisionen afgav notatet som en beretning.

B. Formål, afgrænsning og metode

8. Formålet med undersøgelsen er at vurdere, om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere har været tilfredsstillende, samt om Forsvarsministeriet har orienteret Folketinget om anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne. Formålet er undersøgt ved at besvare følgende 4 spørgsmål:

- Var forsvarets forberedelse af typevalget af EH-101 helikopterne tilfredsstillende?
- Har forsvaret håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende?
- Har forsvaret kunnet varetage de planlagte opgaver med EH-101 helikopterne?
- Har Forsvarsministeriet orienteret Folketinget om anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne?

9. Undersøgelsen har fokus på forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere. Undersøgelsen omfatter ikke en generel belysning og vurdering af forsvarets større materielanskaffelser. Rigsrevisionen har i notat til Statsrevisorerne af 14. maj 2008 redegjort for tilrettelæggelsen af en eventuel større tværgående undersøgelse af forsvarets materielanskaffelser. Statsrevisorerne besluttede på deres møde den 21. maj 2008 at bede rigsrevisor om at gennemføre en undersøgelse af forsvarets materielanskaffelser.

10. Undersøgelsen vedrører perioden fra slutningen af 1990'erne til august 2008.

11. Undersøgelsens datagrundlag består primært af dokumenter og redegørelser fra Flyvertaktisk Kommando, Forsvarets Materieltjeneste, Forsvarskommandoen, Forsvarsministeriet og Helicopter Wing Karup om forsvarets anskaffelse og ibrugtagning af 14 EH-101 helikoptere samt oplysninger fra gennemførte interviews og besøg hos de ovennævnte myndigheder. Oplysningerne i beretningen er indsamlet i perioden marts-august 2008.

12. Rigsrevisionen modtog i forbindelse med udarbejdelsen af notatet til Statsrevisorernes møde den 21. maj 2008 en række dokumenter og redegørelser mv. fra forsvaret for at kunne besvare Statsrevisorernes anmodning. Rigsrevisionen har efter Statsrevisorernes møde den 21. maj 2008 indhentet yderligere og opdateret materiale fra de ovennævnte myndigheder for at kunne besvare denne undersøgelses formål.

Undersøgelsen har primært sigtet på at belyse de spørgsmål, Statsrevisorerne stillede, og beretningen adskiller sig dermed fra andre, bredere anlagte beretningsundersøgelser. Rigsrevisionen planlægger i øvrigt at lade EH-101 helikopteranskaffelsen indgå i den ovennævnte større tværgående undersøgelse af forsvarets materielanskaffelser.

Rigsrevisionen har ikke gennemført en egentlig projektrevision af forsvarets anskaffelse af EH-101 helikopterne, men Forsvarsministeriets Interne Revision har revideret anskaffelsen primo 2008. Rigsrevisionen vil følge op på denne revision, når det endelige regnskab foreligger.

13. Det materiale, som Rigsrevisionen har haft adgang til i forbindelse med undersøgelsen, har ikke været komplet. Forsvarskommandoen har bl.a. ikke haft dokumentation for en række centrale beslutningspunkter omkring typevalget, det operative rådighedskrav på 80 %, antal helikoptere og kontraktindgåelsen. Forsvarsministeriet har i den forbindelse oplyst, at ministeriet og Forsvarskommandoen ikke er bekendt med yderligere relevant materiale i sagen.

Beretningen har i udkast været forelagt Forsvarsministeriet, hvis bemærkninger i videst muligt omfang er indarbejdet.

III. Forsvarets typevalg af EH-101 helikopterne

UNDERSØGELSENS RESULTAT

Forsvarets forberedelse af typevalget af EH-101 helikopterne var ikke helt tilfredsstillende. Udvælgelsesprocessen fulgte samlet set de gældende procedurer for materielanskaffelser i forsvaret på daværende tidspunkt, men var præget af mangel på relevant dokumentation og beskrivelse ved de formelle beslutningspunkter, og risikovurderingen var ikke tilstrækkelig.

14. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvaret forberedte typevalget af EH-101 helikopterne tilfredsstillende.

Forsvarets materielanskaffelsesproces er beskrevet i forsvarets materielhåndbog. Processen bliver dog løbende tilpasset og er ændret både under og efter anskaffelsen af EH-101 helikopterne.

Rigsrevisionen har, for at vurdere om forsvaret forberedte typevalget af EH-101 tilfredsstillende, undersøgt, om

- forsvaret opstillede relevante krav til helikopteranskaffelsen
- udvælgelsesprocessen sikrede en relevant sammenligning af kandidaterne og et velbegrunderet typevalg.

A. Forsvarets opstilling af krav til anskaffelsen

Formålet med anskaffelsen

15. Formålet med anskaffelsen af 14 EH-101 helikoptere var at anskaffe en helikoptertype til løsning af både eftersøgnings- og redningsopgaver samt transportopgaver, herunder troppetransport.

16. Forsvaret beskrev oprindeligt behovet for at løse henholdsvis eftersøgnings- og redningsopgaver samt troppetransportopgaver i 2 koncepter, der beskriver grundlaget for anskaffelsen af en helikopterkapacitet.

Grundlaget for erstatning af S-61 redningshelikopterne forelå i et koncept fra 1996, der er udarbejdet af en arbejdsgruppe i Flyvertaktisk Kommando. Konceptet beskriver behovet for helikoptere til gennemførelse af eftersøgnings- og redningsoperationer og anbefaler anskaffelsen af en standardhelikopter.

Eftersøgning og redning

Redningshelikopterne skal især bruges til eftersøgning og redningsopgaver på vandet. Helikopterne er indrettet som en skadestue og har derfor mulighed for at yde livreddende hjælp til underafkølede eller livløse personer.

Troppetransport

Helikopterne til taktisk troppetransport er indrettet til at rumme fuldt udrustede soldater og er udstyret med selvbeskyttelse til afværge af angreb med missiler.

Grundlaget for at etablere en helikopterkapacitet til troppetransport i forsvaret forelå i et koncept for en flyvetjeneste i hæren fra 1995 udarbejdet af Hærens Operative Kommando. Konceptet beskriver behovet for troppetransporthelikoptere til hæren og anbefaler anskaffelsen af et antal transporthelikoptere.

17. Forsvarskommandoen konkluderede i en rapport fra 1999 om baggrunden for at anskaffe én helikoptertype til varetagelsen af flere opgaver, at antallet af helikoptertyper i forsvaret kunne reduceres gennem en standardisering.

Kravene til anskaffelsen

18. Forsvaret udarbejdede i perioden 1999-2001 såkaldte "Grundlæggende Militære Krav" (herefter militære krav) med henblik på at fastlægge de militære krav til en ny standardhelikopter til erstatning af S-61 helikopterne og varetagelse af troppetransport.

Kravene blev udarbejdet i et samarbejde mellem Flyvematerielkommandoen og Flyvertaktisk Kommando på baggrund af behovsopførelsen i koncepterne, erfaringer fra et sideløbende nordisk helikoptersamarbejde samt forsvarets operative erfaringer.

19. Kravene opdeles i 3 niveauer:

- ubetingede krav, der skal være opfyldt, for at materiellet kan anvendes til udførelsen af den tiltænkte opgave
- betingede krav, der kan fraviges, såfremt evnen til at udføre den tiltænkte opgave ikke begrænses
- ønskede krav, der bør tilstræbes opfyldt.

Flyvertaktisk Kommando har oplyst, at kravene blev opstillet ved, at et kravdokument fra et sideløbende nordisk helikopterprojekt blev rensset for de andre landes krav og tilrettet retningslinjerne i forsvarets materielhåndbog. Den endelige version blev godkendt af Forsvarskommandoen i august 2001.

20. Undersøgelsen har vist, at samtlige ubetingede, betingede og ønskede militære krav er inkluderet i den tekniske kravspecifikation. Herudover indeholder kravspecifikationen et stort antal tekniske designkrav. Forsvaret har oplyst, at den danske tekniske specifikation blev udarbejdet efter anerkendte, internationale metoder og standarder.

21. Et betinget krav til helikopteranskaffelsen var en operativ rådighed på 80 % i fredstid og 85 % i krigstid.

Den operative rådighed indgår bl.a. som en parameter i beregningen af antallet helikoptere, det er nødvendigt at anskaffe med henblik på at varetage de enkelte opgaver.

Forsvaret har oplyst, at kravet om 80 % rådighed i fredstid oprindeligt blev fastlagt under drøftelser om anskaffelse af en fællesnordisk helikopter. Kravet er derfor overtaget direkte fra det fællesnordiske kravdokument, der angav et rådighedskrav på 80 %. Forsvaret har videre oplyst, at det er et NATO-krav, at en kapacitet er 70 % klar ved inspektion. Det betyder, at et krav om minimum 70 % rådighed er blevet "best practice" blandt NATO-landene. Forsvaret har endelig oplyst, at det formentlig var en generel forventning, at nye helikoptere ville have en rådighed svarende til eller højere end fx S-61, hvis rådighed på daværende tidspunkt udgjorde ca. 68 %.

Vurdering

22. Forsvaret opstillede et klart formål med anskaffelsen baseret på analyser af behovet for at løse eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven samt ønsket om at standardisere forsvarets helikoptere.

Flyvematerielkommandoen

Med forsvarsforliget 2005-2009 blev det besluttet at nedlægge Flyvematerielkommandoen og samle de 3 daværende materielkommandoer i Forsvarets Materieltjeneste. Forsvarets Materieltjeneste varetager således i dag materiefaglige opgaver for alle forsvarets myndigheder.

Operativ rådighed

En helikopter er til rådighed for operationer, hvis den er flyveklar eller flyver. Operativ rådighed angives som en procentsats, fx 80 % af en given tidsperiode (måned, år etc.). Den resterende tid er udtryk for, hvor stor en del af tiden helikopteren er til vedligeholdelse.

23. Forsvaret opstillede relevante militære krav til anskaffelsen af EH-101 helikopterne med udgangspunkt i de opgaver, helikopterne skulle løse.

24. Forsvarsministeriet har ikke kunnet redegøre nærmere for baggrunden for forventningen om 80 % operativ rådighed og har således heller ikke haft et sikkert grundlag for at beslutte, hvilket antal EH-101 helikoptere det var nødvendigt at anskaffe.

B. Udvælgelsen af EH-101 helikopterne

Deltagelsen i det nordiske helikoptersamarbejde

25. De nordiske landes forsvarsmyndigheder indledte i 1996 et samarbejde med henblik på at undersøge mulighederne for en fælles anskaffelse af en standardhelikopter inden for rammerne af "Nordic Standard Helicopter Programme".

Kandidaterne til en fællesnordisk standardhelikopter var EH-101 helikopteren fra Agusta-Westland, NH-90 helikopteren fra NH Industries produceret i et europæisk samarbejde og den amerikanske S-92 fra Sikorsky.

26. Forsvaret valgte i løbet af 2000 at gennemføre nationale drøftelser med de 3 leverandører parallelt med arbejdet i det nordiske helikopterprogram. Forsvaret trådte i december 2001 endeligt ud af det nordiske samarbejde og definerede derefter sit eget anskaffelsesprojekt.

Forsvaret har oplyst, at årsagen til at forlade det nordiske helikoptersamarbejde var, at vægtningen af kandidaterne favoriserede en enkelt kandidat for meget, nemlig NH-90 helikopteren. Forsvaret har endvidere oplyst, at den primære årsag til, at forsvaret valgte at føre parallelle forhandlinger med potentielle leverandører, var en beslutning i nordisk regi i slutningen af 2000 om at udelukke EH-101 helikopteren som kandidat til det fællesnordiske helikopterprogram. Endelig har forsvaret oplyst, at en væsentlig begrundelse for at træde ud af det nordiske projekt var at fastholde en konkurrencesituation til gavn for Danmark.

Sammenligningen af kandidaterne

27. Forsvaret gennemførte i løbet af 2001 en sammenligning af 3 kandidater, EH-101, NH-90 og S-92, med henblik på at vælge den kandidat, der bedst levede op til de danske krav til en ny standardhelikopter.

28. Forsvarets udvælgelse af kandidaterne tog udgangspunkt i en række operative udvælgelseskriterier, der var baseret på militære krav med fokus på områder med væsentlig betydning for rednings- og troppetransportopgaverne. Øvrige udvælgelseskriterier omfattede økonomi, teknologi og levering m.m.

Boks 1 indeholder forswarets anvendte udvælgelseskriterier.

BOKS 1. OVERSIGT OVER FORSVARETS UDVÆLGELSESKRITERIER

Operative udvælgelseskriterier:

- Flyveegenskaber
- Aktionsradius
- Løftekapacitet
- Evne til opsamling
- Udsyn fra kabine
- Strukturstyrke ved havari
- Vindbegrænsninger.

Øvrige udvælgelseskriterier:

- Anskaffelsespris
- Levetidsomkostninger
- Teknologisk stade
- Operativ rådighed
- Leveringsplaner
- Projektrisiko.

Danmark deltog i "Nordic Standard Helicopter Programme" sammen med forsvarsmyndighederne i Finland, Norge og Sverige.

De indledende analyser af kriterierne var baseret på oplysninger indhentet fra leverandørerne og blev suppleret med operative afprøvninger.

29. Rigsrevisionen har gennemgået forsvarets dokumentation for udvælgelsen af EH-101 helikopteren.

Undersøgelsen har vist, at forsvaret ikke anvendte en egentlig model til sammenligning af kandidaterne. Forsvaret opstillede en række kriterier, som kandidaterne skulle sammenlignes efter. Udvælgelseskriterierne blev vægtet indbyrdes, men principperne for vægtningen var ikke beskrevet på forhånd. Kriterierne var i et vist omfang baseret på den evalueringsmodel, som blev anvendt i det nordiske helikoptersamarbejde.

Undersøgelsen har videre vist, at sammenligningen af kandidaterne primært er beskrevet i såkaldte beslutningsbriefinger, der i oversigtsform beskriver resultaterne af sammenligningen af kandidaterne.

Rigsrevisionen finder, at udvælgelsesprocessen var præget af mangel på relevant dokumentation og beskrivelse ved de formelle beslutningspunkter.

30. Typevalget af EH-101 helikopteren blev godkendt i forbindelse med forsvarschefens orientering af forligskredsen den 27. august 2001.

Forsvaret har oplyst, at det især var krav til løsning af eftersøgnings- og redningsopgaven, der blev bestemmende for valget af EH-101 helikopteren.

31. Forsvaret har oplyst, at ingen af kandidaterne levede op til samtlige militære krav. S-92 faldt dårligst ud i den indbyrdes sammenligning af kandidaterne og blev fravalgt. Forsvaret konkluderede, at valget mellem NH-90 og EH-101 helikopterne ville afhænge af vægtningen af de operative udvælgelseskriterier. EH-101 helikopteren blev testet og vurderet til at have en væsentlig bedre generel kapacitet i form af løfteevne og rækkevidde. NH-90 helikopteren blev tidligt i forløbet vurderet til at være bedre til at gennemføre opsamlingsoperationer i forbindelse med redningsopgaven, men efter gennemførelsen af en række operative test af bl.a. helikopternes opsamlingssevne konkluderede forsvaret, at der ikke var nogen væsentlige forskelle mellem kandidaternes evne til at gennemføre opsamlingsoperationer.

32. Undersøgelsen har vist, at anskaffelsesprisen kun var afgørende i relation til at sikre, at den valgte kandidat kunne anskaffes inden for bevillingsrammen. I forsvarsforliget 2000-2004 blev der afsat en samlet ramme på 2,9 mia. kr. til helikopteranskaffelsen (prisniveau 1999). Anskaffelsesprisen for 14 NH-90 helikoptere var 2,9 mia. kr., mens den for 14 EH-101 helikoptere var 2,8 mia. kr.

33. Undersøgelsen har videre vist, at forskelle i anskaffelses- og driftsomkostningerne, dvs. levetidsomkostningerne, ikke havde betydning i det endelige typevalg. Forsvaret vurderede på tidspunktet for typevalget, at der var en samlet forskel i kandidaternes levetidsomkostninger på i alt 342 mio. kr. over en 40-årig periode. EH-101 helikopteren var dyrere end NH-90 helikopteren med samlede levetidsomkostninger i en driftsperiode på 40 år på i alt 5,7 mia. kr. Da forskellen på baggrund af beregningerne imidlertid blev vurderet ikke at være væsentlig, konkluderede forsvaret, at levetidsomkostningerne ikke var afgørende for valget af helikoptertypen.

Forsvaret har oplyst, at eventuelle risici forbundet med helikopternes driftsfase og leverandørens oplysninger om driften ikke blev vurderet i forbindelse med udvælgelsen, og at det øvrigt ikke var et krav at gennemføre en sådan risikovurdering på daværende tidspunkt.

34. Undersøgelsen har derudover vist, at leverandørernes leveringsplaner for de nye helikoptere var afgørende i relation til mulighederne for at påbegynde udfasningen af S-61 helikopterne. På tidspunktet for udvælgelsen gav leveringsplanen for EH-101 helikopteren mulighed for at påbegynde udfasning af S-61 helikopterne i 1. halvdel af 2004 med en samlet afslutning ca. 1 år senere. For NH-90 helikopteren blev udfasningen af S-61 helikopterne vurderet til først at kunne foregå i perioden 2006-2008.

35. Undersøgelsen har endelig vist, at EH-101 helikopteren blev vurderet til at have en lavere projektrisiko end NH-90 helikopteren, da der var tale om en eksisterende helikopter, mens NH-90 helikopteren fortsat var under udvikling. Ved projektrisiko forstod forsvaret risikoen forbundet med, om leverandøren ville kunne levere en flyvedygtig helikopter til tiden som beskrevet i tilbuddet.

Rigsrevisionen finder, at vurderingen af projektrisiko burde være sket på baggrund af en identifikation af alle væsentlige risikofaktorer, så vurderingen var realistisk og dækkende. Endvidere burde risici ved drift have været vurderet.

Vurdering

36. Forsvaret opstillede relevante kriterier for sammenligning af kandidater til anskaffelse af en standardhelikopter. Udvalgelseskriterierne blev vægtet indbyrdes, men principperne for vægtningen var ikke beskrevet på forhånd, og udvælgelsesprocessen var præget af mangel på relevant dokumentation og beskrivelse ved de formelle beslutningspunkter.

37. Risici ved EH-101 helikopterne blev i det væsentligste kun vurderet i forhold til selve anskaffelsen. Drift og levetidsomkostninger blev således ikke vurderet tilstrækkeligt.

IV. Kontrakten med leverandøren af EH-101 helikopterne

UNDERSØGELSENS RESULTAT

Forsvaret har ikke håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende. Forsvaret burde have fortsat kontraktforhandlingerne med leverandøren med henblik på at sikre, at kontrakten afspejlede, hvilken operativ rådighed leverandøren kunne levere med henblik på varetagelsen af opgaverne. Endvidere kunne forsvarets tilrettelæggelse af kontraktforhandlingerne i højere grad have bidraget til at sikre forsvaret den bedst mulige forhandlingsposition.

38. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvaret har håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende.

Rigsrevisionen har ikke gennemgået hele forsvarets kontrakt med leverandøren om EH-101 helikopteren. Rigsrevisionen har gennemgået forsvarets redegørelser vedrørende kontrakten samt de redegørelser, forsvaret har fået udarbejdet af Kammeradvokaten omkring indholdet af kontrakten mv.

Rigsrevisionen har, for at vurdere om forsvaret har håndteret indgåelsen af kontrakten med leverandøren tilfredsstillende, undersøgt, om

- forsvarets tilrettelæggelse af kontraktforhandlingerne bidrog til et godt forhandlingsresultat
- forsvaret sikrede, at kontrakten med leverandøren indeholdt relevante garantier med henblik på at sikre opfyldelsen af målene med anskaffelsen
- forsvaret løbende har fulgt op på kontrakten efter indgåelsen.

A. Tilrettelæggelsen af kontraktforhandlingerne

39. Kontraktforhandlingerne med leverandøren AgustaWestland om køb af 14 EH-101 helikoptere blev gennemført i perioden fra godkendelsen af typevalget i august 2001, til kontrakten blev underskrevet i december 2001.

40. Den daværende Flyvematerielkommando anvendte den kontrakt, der var blevet indgået 12 måneder tidligere i forbindelse med anskaffelsen af forsvarets Hercules transportfly C-130J, som skabelon for kontrakten om EH-101 helikopteren. Kammeradvokaten deltog i udformningen af C-130J kontrakten og i forhandlingerne med leverandøren af C-130J.

Flyvematerielkommandoen besluttede på baggrund af erfaringerne fra forløbet omkring C-130J selv at gennemføre kontraktforhandlingerne om EH-101 helikopteren uden at inddrage Kammeradvokaten. Forsvaret har oplyst, at Flyvematerielkommandoen modtog et

Leverandøren af EH-101 helikopterne Kontraktforhandlingerne blev gennemført med Westland, der i 2003 fusionerede med Agusta og dermed blev til AgustaWestland Industries Ltd.

Flyvematerielkommandoen indgik i december 2001 kontrakt med leverandøren Agusta-Westland om levering af 14 EH-101 helikoptere.

"Power by the hour"
 "Power by the hour"-konceptet indebærer i simple termer, at kunden køber resultatet af at bruge et produkt (fx flyvetimer) frem for bare at købe de reservedele og serviceydelser, der skal til for at vedligeholde produktet. "Power by the hour"-aftaler kaldes også ydelsesbaseret logistik inden for forsvarsindustrien. Ydelsesbaserede logistiksystemer baserer sig på, at leverandøren tilbyder flyvetimer til en fast pris.

udkast til kontrakt fra leverandøren, der ikke umiddelbart var anvendeligt, og derfor besluttede, at elementer fra C-130J kontrakten skulle genanvendes.

Forsvaret har videre oplyst, at forsvaret under kontraktforhandlingerne ikke i alle tilfælde kunne få tilslutning fra leverandøren til de samme formuleringer som i C-130J kontrakten. Leverandøren var ikke indstillet på at imødekomme forsvarets krav om systemgarantier eller at påtage sig et driftsansvar. En systemgaranti indebærer en overordnet garanti for den gennemsnitlige tid mellem fejl på systemet, mens et driftsansvar indebærer en garanti for operativ rådighed. Forsvaret har hertil oplyst, at det i øvrigt må betragtes som normalt på daværende tidspunkt, at leverandøren ikke garanterede eller tog ansvar for driften af systemer, som brugeren efterfølgende vil anvende i krig.

Forsvaret har oplyst, at forsvaret i forbindelse med større materielanskaffelser fremover vil have øget fokus på at vurdere mulighederne for at opnå systemgarantier, hvor det er relevant. Forsvaret har endvidere oplyst, at forsvaret i forbindelse med 2 igangværende anskaffelsesprojekter arbejder med såkaldte "power by the hour"-aftaler, hvor leverandøren inddrages i ansvaret for driften og garanterer rådigheden og flyvetimeantallet.

41. Undersøgelsen har vist, at typevalget blev offentliggjort i september 2001, mens kontrakten blev indgået 3 måneder senere i december 2001. Anskaffelsen af 14 standardhelikoptere af typen EH-101 blev tiltrådt ved Akt 17 10/10 2001. Den økonomiske ramme fremgik af aktstykket, hvorved den blev offentligt kendt.

Forsvaret har oplyst, at det viste sig vanskeligt at få gennemført krav over for leverandøren i kontraktforhandlingerne, idet typevalget inkl. den økonomiske ramme blev offentliggjort relativt lang tid før kontraktindgåelsen.

Vurdering

42. Kontrakten om køb af EH-101 helikopterne tog udgangspunkt i en kontrakt, som forsvaret havde anvendt ved et tidligere flykøb, men forsvaret kunne under kontraktforhandlingerne ikke få tilslutning fra leverandøren til de samme formuleringer som i den tidligere anvendte kontrakt. Rigsrevisionen finder, at det ville have været hensigtsmæssigt, hvis forsvaret havde benyttet Kammeradvokaten i forbindelse med indgåelse af kontrakten med leverandøren. Forsvarets Materieltjeneste er senere af Forsvarsministeriet blevet pålagt i større omfang at anvende Kammeradvokaten til juridisk rådgivning i forbindelse med materielanskaffelser. Samtidig har forsvaret oplyst, at kontraktfunktionen er professionaliseret og opnormeret siden 2001. Dette finder Rigsrevisionen tilfredsstillende.

43. Det viste sig vanskeligt at få gennemført krav over for leverandøren, idet både typevalget og den økonomiske ramme for anskaffelsen var blevet offentliggjort, før forhandlingerne om kontrakten var afsluttet. Rigsrevisionen anbefaler derfor, at Forsvarsministeriet overvejer, hvordan forløbet omkring indgåelse af en kontrakt ved større materielanskaffelser fremover kan tilrettelægges med henblik på at sikre forsvarets forhandlingsposition bedst muligt.

B. Kontrakten og forsvarets opfølgning herpå

44. Forsvarets krav til helikopteranskaffelsen er beskrevet i forsvarets militære krav. Forsvaret har oplyst, at forsvaret under kontraktforhandlingerne arbejdede på at sikre, at alle ubetingede samt flest mulige betingede og ønskede militære krav blev opfyldt.

Udgangspunktet for kontraktforhandlingerne var leverandørens tilbud som svar på forsvarets opstillede militære krav til anskaffelsen.

45. Undersøgelsen har vist, at forsvaret ikke har kunnet dokumentere, hvordan forsvaret sikrede, at der var overensstemmelse mellem forsvarets krav, indholdet af leverandørens tilbud og den endelige kontrakt.

46. Undersøgelsen har ligeledes vist, at der efter indgåelsen af kontrakten i december 2001 løbende er blevet gennemført i alt 24 tillæg til kontrakten, der på forskellig vis er udtryk for korrigerende handlinger i forhold til den oprindelige kontrakt. Forsvaret har oplyst, at kontrakttilæggene skyldes, at der har været behov for ændringer af den oprindelige kontrakt, og at tillæggene i øvrigt er udtryk for, at det løbende er lykkedes at opnå forhandlingsresultater med leverandøren.

Forsvarets opfølgning på kontrakten fra indgåelsen af kontrakten i 2001 og frem til leveringen af de første helikoptere ultimo 2005 har primært drejet sig om forsinkelser i leveringen af helikopterne. Oprindeligt var leveringen planlagt til at foregå i perioden 2004-2006, men Danmark modtog ikke de første helikoptere før ultimo 2005, og de sidste blev leveret primo 2007. Den samlede levering af EH-101 helikopterne var dermed forsinket ca. 1 år i forhold til de oprindelige leveringsplaner.

Efter modtagelsen af de sidste helikoptere primo 2007 har forsvarets opfølgning på kontrakten primært drejet sig om vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne.

Kontraktens omtale af operativ rådighed

47. Kontrakten med leverandøren indeholder ikke en garanti om at levere 80 % operativ rådighed eller et bestemt antal årlige flyvetimer pr. helikopter.

48. Kontrakten indeholder en række scenarier for eftersøgnings- og redningsberedskab samt troppetransportopgaver. Scenarierne er defineret med udgangspunkt i en forventet rådighed på eller over 80 % og et gennemsnitligt antal årlige flyvetimer på 400 timer pr. EH-101 helikopter. Forsvaret har oplyst, at scenarierne blev inkluderet i kontrakten med henblik på, at leverandøren og forsvaret havde forudsætninger for at dimensionere logistik og støttestruktur samt tilrettelægge vedligeholdelsen.

49. Forsvaret anmodede i august 2007 Kammeradvokaten om at redegøre for forsvarets retsstilling i relation til bl.a. spørgsmålet om operativ rådighed for EH-101 helikopterne. Det fremgår af Kammeradvokatens redegørelser fra august 2007, at leverandøren ikke er forpligtet til at sikre en operativ rådighed på 80 % eller til at sikre et gennemsnitligt antal årlige flyvetimer på 400 pr. EH-101helikopter.

50. Forsvaret har hertil oplyst, at leverandøren på tidspunktet for kontraktindgåelse ikke ønskede at indgå en kontrakt med forsvaret med en garantiforpligtelse på 80 % operativ rådighed. Forsvaret har endvidere oplyst, at forsvaret ved indgåelsen af kontrakten i 2001 kunne konstatere, at det ikke ville være i stand til at opfylde de krav, som leverandøren ville have stillet for at garantere en fast operativ rådighed. Kravene ville bl.a. omfatte krav til registrering af data og dokumentation af fx forsvarets rådighed over mandskab til vedligeholdelse mv., da en del af vedligeholdelsen som udgangspunkt skulle udføres af forsvarets egen vedligeholdelsesorganisation.

Forsvaret fortsatte i forbindelse med kontraktindgåelsen ikke forhandlingerne med leverandøren med henblik på at opnå en vurdering af, hvilken operativ rådighed leverandøren kunne levere med henblik på varetagelsen af opgaverne, og det forventede niveau for den operative rådighed, som leverandøren skulle sikre, blev ikke afspejlet i kontrakten. En afklaring af det forventede niveau for den operative hurtighed kunne også have dannet grundlag for en orientering af bevillingsmyndighederne om, hvilke opgaver der herefter kunne forventes løst inden for rammerne af Akt 17 10/10 2001.

Rigsrevisionen kan ikke vurdere, hvorvidt det ville have været muligt at opnå en garanti på 80 % rådighed i forbindelse med kontraktforhandlingerne.

51. Forsvaret har oplyst, at forsvaret ikke efterfølgende har modtaget et tilbud fra Augusta-Westland om at garantere 80 % operativ rådighed. Leverandøren har indgået en særlig vedligeholdelsesaftale med det britiske forsvar, og leverandøren har tilbudt det danske for-

svar en lignende aftale. Heri ligger dog ikke en garanti på 80 % operativ rådighed. Leverandøren varetager en større del af vedligeholdelsesopgaven for det britiske forsvar og garanterer, at der er reservedele til vedligeholdelsen på deres fabrik. Aftalen har en varighed på 25 år med genforhandling hvert 5. år. Forsvaret afslog at indgå en lignende aftale.

Forsvaret har videre oplyst, at en eventuel garanti for driften bl.a. ville have betydet, at leverandøren skulle varetage en større del af vedligeholdelsesopgaven, end tilfældet er i dag, samt at det generelt er meget omkostningskrævende at få leverandøren til at påtage sig driftsgarantier. Endvidere er det forsvarets vurdering, at leverandørens tilbud stred mod EU's konkurrenceregler, at forsvarret ikke har mulighed for at indgå handels- og købsaftaler af en varighed på 25 år, samt at forsvarret skal sende opgaven i EU-udbud. EU's konkurrenceregler accepterer kun rammeaftaler af en 4-årig varighed.

52. Forsvaret har endelig oplyst, at underskrivelsen af kontrakten var Flyvematerielkommandoens ansvar, og at eventuelle begrænsninger i kontrakten ikke blev rapporteret til Forsvarskommandoen. Forsvaret har ikke kunnet dokumentere, at Flyvematerielkommandoen på tidspunktet for kontraktindgåelsen redegjorde for eventuelle konsekvenser af, at forsvarret ikke opnåede en garanti for 80 % operativ rådighed.

Kontraktens garantier vedrørende planlagt vedligeholdelse

53. Kontrakten indeholder 3 garantier, der relaterer sig til omfanget af den planlagte vedligeholdelse af EH-101 helikopterne. Leverandøren garanterer, at

- der højst går et gennemsnitligt antal flyvetimer, inden en reservedel skal til eftersyn
- reservedelene til EH-101 helikopterne har en bestemt gennemsnitlig levetid, før de skal udskiftes
- de periodiske eftersyn, som forsvarret skal foretage af EH-101 helikopterne, kan foretages inden for nogle bestemte tidsfrister.

54. Forsvaret har oplyst, at forsvarret har konstateret overskridelser af alle 3 garantier:

Forsvaret har for det første konstateret overskridelser af garantien vedrørende det gennemsnitlige antal flyvetimer, inden en reservedel skal til eftersyn. Overskridelser af garantien betyder, at vedligeholdelsesomfanget for de omfattede reservedele er større end forventet.

Forsvaret har for det andet konstateret overskridelser af garantien vedrørende reservedelernes gennemsnitlige levetid. Overskridelser af garantien betyder, at reservedelsbehovet er større end forventet, da reservedele ikke holder så længe som forudsat i forbindelse med indkøb af reservedele.

Både den første og den anden garanti vedrører reservedele. Ifølge kontrakten skulle forsvarret og leverandøren analysere garantiene i relation til reservedelene senest 6 måneder efter levering af den sidste EH-101 helikopter, dvs. i august 2007, med henblik på at opgøre det faktiske vedligeholdelsesomfang og merbehovet for reservedele.

Forsvaret har oplyst, at leverandøren løbende og senest i september 2007 har sendt en ny oversigt over reservedele med angivelse af, hvor ofte de skal til eftersyn og deres levetid. Forsvarets Materieltjeneste har løbende forsøgt at vurdere betydningen af ændringerne i reservedelsoversigten, herunder konsekvenserne for vedligeholdelsesomfanget, reservedelsbehovet og den operative rådighed med henblik på eventuelt at gøre et krav gældende over for leverandøren i relation til garantiene. Forsvaret forventer på nuværende tidspunkt, at der først foreligger en endelig reservedelsoversigt, når en række større hovedeftersyn af EH-101 helikopterne er gennemført af leverandøren i efteråret 2008.

Forsvaret har for det tredje konstateret, at byrden af periodiske eftersyn er øget i forhold til den oprindelige kontrakt. Det betyder, at de periodiske eftersyn, som forsvaret skal foretage af EH-101 helikopterne, ikke kan foretages inden for et gennemsnitligt antal arbejdstimer som garanteret i kontrakten.

Forudsætningen for at vurdere, hvorvidt garantien for periodiske eftersyn er overholdt, er gennemførelsen af en test af vedligeholdelsesomfanget. Forsvaret har oplyst, at denne test er udskudt af forskellige årsager. De væsentligste årsager er, at leverandøren arbejder på at reducere vedligeholdelsesomfanget, herunder at sikre færre eftersynspunkter og øgede intervaller mellem eftersyn, og at testen for at afspejle normal drift skal gennemføres, når indfasningsperioden er overstået. Forsvaret har videre oplyst, at testen af vedligeholdelsesomfanget i relation til de periodiske inspektioner p.t. beror på, at leverandøren godkender den foreslåede testmodel. Forsvaret har oplyst, at leverandøren er forpligtet til at gennemføre test af vedligeholdelsesbyrden ved at måle den tid, det tager at gennemføre vedligeholdelsesarbejder i forbindelse med leverandørens gennemførelse af hovedeftersyn af EH-101 helikopterne i efteråret 2008.

55. Forsvaret er i gang med en proces med henblik på eventuelt at gøre krav gældende over for leverandøren, hvor der er konstateret overskridelser af kontraktens garantier for omfanget af den planlagte vedligeholdelse. Kammeradvokaten er involveret i denne proces. En del af processen omfatter etablering af et datagrundlag og gennemførelse af test til dokumentation af problemernes omfang og karakter.

Reserve dele og garantireparationer

56. Kontrakten indeholder et detaljeret bilag, der oplister hver enkelt reservedel med pris og antal.

Forsvaret har oplyst, at reservedele er indkøbt efter anbefaling fra leverandøren. Forsvaret har endvidere oplyst, at den reservedelspakke, der blev indkøbt i forbindelse med anskaffelsen, i samarbejde med leverandøren blev beregnet til 2 års forbrug pr. helikopter efter leveringen. Kontrakten indeholder dog ikke en garanti for, at de oplyste reservedele er tilstrækkelige til 2 års forbrug.

57. Kontrakten indeholder en beskrivelse af garantireparationer, hvor leverandøren i garanti-perioden skal sikre reparation af relevante komponenter inden for fastsatte frister, der er nærmere angivet.

Forsvaret har oplyst, at det er konstateret, at reservedele, der sendes til garantireparation ved leverandøren, ikke reparerer inden for de frister, der er fastsat i kontrakten. Det er videre konstateret, at den faktiske gennemsnitlige reparationstid er højere end garanteret for adskillige komponenter. Forsvaret er i gang med at dokumentere dette forhold over for leverandøren og har i samarbejde med Kammeradvokaten taget forbehold for erstatning.

58. Forsvaret indgik i oktober 2004 en ny separat vedligeholdelseskontrakt med leverandøren, omtalt som "Repair and Overhaul Support Scheme for Denmark" (ROSS-D). Formålet med vedligeholdelseskontrakten er, at leverandøren inden for fastsatte frister garanterer at gennemføre reparation og vedligeholdelse af komponenter. Leverandøren modtager betaling afhængig af ydelsens levering, og leverandørens arbejde måles ud fra en garanteret reparationstid. Endvidere omfatter ROSS-D kontrakten en større mængde reservedele end den oprindelige kontrakt.

Forsvaret har oplyst, at det er konstateret, at de fastsatte frister for garantireparationerne i ROSS-D kontrakten overskrides. Forsvaret er i gang med at dokumentere dette forhold over for leverandøren og har i samarbejde med Kammeradvokaten taget forbehold for erstatning.

Vurdering

59. Kontrakten med leverandøren indeholder ikke en garanti om at levere 80 % operativ rådighed eller et bestemt antal årlige flyvetimer pr. EH-101 helikopter. Forsvaret burde i forbindelse med kontraktforhandlingerne med leverandøren have søgt at afklare det forventede niveau for den operative rådighed nærmere af hensyn til at sikre varetagelsen af opgaverne. Det blev ved indgåelsen af kontrakten ikke rapporteret til Forsvarskommandoen, at kontrakten om køb af EH-101 helikopterne ikke garanterede 80 % operativ rådighed. Dette til trods for, at en operativ rådighed på 80 % og et gennemsnitligt antal flyvetimer på 400 pr. EH-101 helikopter om året var et betinget krav til anskaffelsen.

60. En afklaring af det forventede niveau for den operative rådighed kunne også have dannet grundlag for en orientering af bevillingsmyndighederne om, hvilke opgaver der herefter kunne forventes løst inden for rammerne af Akt 17 10/10 2001.

61. Forsvaret har ikke i forbindelse med kontraktforhandlingerne fået et tilbud fra leverandøren om at garantere 80 % operativ rådighed. Leverandøren har efter ibrugtagningen af EH-101 helikopterne tilbudt en særlig vedligeholdelsesaftale på samme vilkår som det britiske forsvar, som dog ikke garanterer 80 % operativ rådighed. Forsvaret afslog tilbuddet, idet forsvaret for det første vurderede, at det stred mod EU's konkurrenceregler, og for det andet vurderede, at tilbuddet ville have været for omkostningskrævende for forsvaret.

62. Rigsrevisionen finder det tilfredsstillende, at forsvaret løbende har fulgt op på kontrakten med leverandøren og i samarbejde med Kammeradvokaten er i gang med en proces med henblik på eventuelt at gøre krav gældende over for leverandøren i relation til de garantier, hvor der er konstateret overskridelser.

V. Konstaterede problemer i forbindelse med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne

UNDERSØGELSENS RESULTAT

Forsvaret har ikke kunnet varetage de planlagte opgaver med kun EH-101 helikopterne. Dette skyldes, at den operative rådighed, bl.a. på grund af et forøget vedligeholdelsesomfang og mangel på reservedele, har været på et lavere niveau end det, der har været behov for med henblik på at løse de planlagte opgaver. Eftersøgnings- og redningsberedskabet har indtil videre ikke været påvirket, idet forsvaret har fortsat driften af S-61 helikopterne. Transportopgaven vil på grund af overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010. Varetagelsen af de samlede opgaver fremover forudsætter, at forsvaret kan fastholde EH-101 helikopternes operative rådighed på et højere niveau end hidtil. Forsvaret forventer dog på nuværende tidspunkt, at det er muligt at opnå en operativ rådighed, som muliggør en løsning af de samlede opgaver.

63. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvaret har kunnet varetage de planlagte opgaver med EH-101 helikopterne, samt om forsvaret har fulgt op på de konstaterede problemer, der har været med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne.

Rigsrevisionen har for at vurdere dette spørgsmål undersøgt:

- EH-101 helikopternes faktiske operative rådighed og opgavevaretagelse
- om forsvaret har etableret en vedligeholdelsesorganisation, der sikrer, at EH-101 helikopterne er til rådighed som forudsat
- om forsvarets beregning af anskaffelses- og driftsomkostningerne har været retvisende
- om forsvaret har styret ibrugtagningen af EH-101 helikopterne med henblik på at sikre opgavevaretagelsen.

Rigsrevisionen har ikke behandlet forsvarets opfølgning på de juridiske problemer, der er konstateret vedrørende kontraktens garantier, hvor forsvaret og Kammeradvokaten er i gang med en proces med henblik på at kunne gøre krav gældende over for leverandøren. Disse forhold er omtalt i kap. IV om kontrakten med leverandøren.

A. EH-101 helikopternes faktiske operative rådighed og opgavevaretagelse

64. Forsvarets EH-101 helikoptere skal, som tidligere nævnt, løse både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven, herunder troppetransport.

Forsvaret har anskaffet 8 EH-101 helikoptere til eftersøgnings- og redningsopgaven og 6 EH-101 helikoptere til transportopgaven. Den sidste af de 14 EH-101 helikoptere blev leveret til forsvaret primo 2007. Forsvaret overdrog 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar

medio 2007. Forsvaret indgik i den forbindelse en aftale med det britiske forsvar om levering af 6 nye EH-101 helikoptere senest ultimo 2009 som erstatning for de 6 EH-101 helikoptere, der blev overdraget. Den nuværende EH-101 helikopterflåde er derfor på 8 EH-101 helikoptere til eftersøgnings- og redningsopgaven.

Forsvaret har oplyst, at EH-101 helikopterne ifølge det aktuelle planlægningsgrundlag skal varetage eftersøgnings- og redningsopgaven fra de 3 permanente positioner fra oktober 2008 og indsættes i troppe-transportrollen fra 2012. EH-101 helikopterstrukturen skulle ifølge det planlægningsgrundlag, der blev opstillet efter forsinkelsen i leveringen af EH-101 helikopterne, have varetaget eftersøgnings- og redningsopgaven fra 2007 og transportopgaven fra primo 2010.

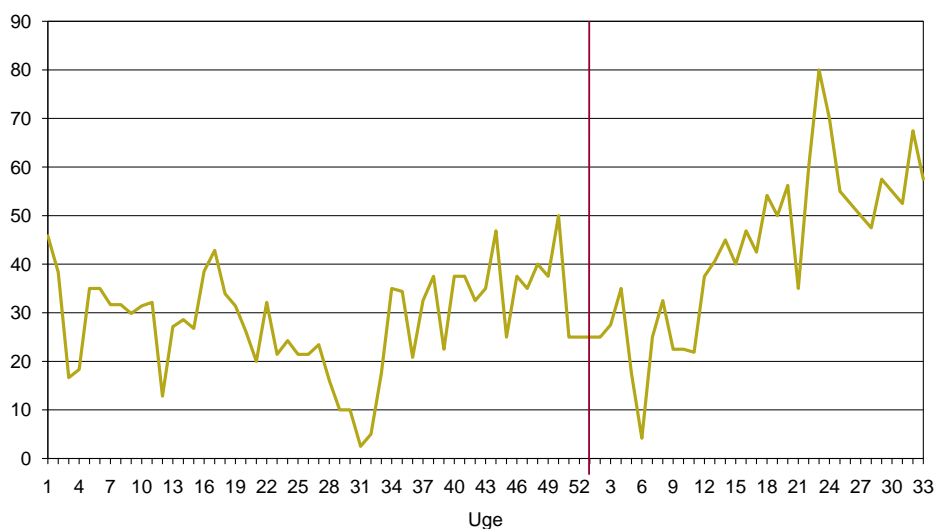
65. Forsvaret vurderer på nuværende tidspunkt, at de samlede opgaver for EH-101 helikopterne medfører et behov for en helikopterflåde på 14 EH-101 helikoptere med en operativ rådighed på over 50 %.

66. Figur 1 viser den faktiske operative rådighed for EH-101 helikopterne i perioden 2007-august 2008.

Opstilling af transportkapacitet

Forsvaret forudsætter, at det efter levering af de sidste EH-101 helikoptere vil tage ca. 1-1½ år at gennemføre uddannelse og styrkeopbygning med henblik på, at forsvaret kan opstille og udsende en transportkapacitet og tilmelde denne som et NATO-styrkebidrag.

Figur 1. Faktisk operativ rådighed for EH-101 helikopterne i perioden 2007-august 2008 (%)

Note: Den operative rådighed er udregnet i Flyvertaktisk Kommando som et forhold mellem antal operative klarmeldte helikoptere og det samlede antal helikoptere. Den samlede EH-101 helikopterflåde varierede i perioden mellem 8 og 14 EH-101 helikoptere.

Kilde: Rigsrevisionens figur på baggrund af redegørelse fra Forsvarskommandoen og Flyvertaktisk Kommando, august 2008.

Det fremgår af figur 1, at den operative rådighed for EH-101 helikopterne i perioden 2007-august 2008, bortset fra en enkelt uge, har ligget betydeligt under det betingede krav om en operativ rådighed på 80 %, som forsvaret opstillede som et betinget krav til anskaffelsen af EH-101 helikopterne. EH-101 helikopternes operative rådighed er øget i løbet af 2008. EH-101 helikopternes operative rådighed var ca. 50 % i gennemsnit i 1. halvår 2008, mens de samlede opgaver forudsætter en gennemsnitlig operativ rådighed, der er højere end de nuværende ca. 50 % i henhold til forsvarrets seneste vurdering.

Den operative rådighed var ca. 30 % i gennemsnit i starten af 2008. Den lave operative rådighed i de første måneder af 2008 skyldes bl.a., at samtlige EH-101 helikoptere fik flyveforbud, idet en drivaksel i en helikopter gik i stykker under en træningsflyvning. Flyveforbud-

det havde en varighed på 2 uger, hvor redningsberedskabet blev varetaget af S-61 helikopterne.

67. Forsvaret har oplyst, at forsvaret siden primo 2008 ugentligt følger op på EH-101 helikopternes operative rådighed samt løbende analyserer og vurderer de årsager, der ligger bag niveauet for den operative rådighed. Dette arbejde gennemføres i samarbejde med repræsentanter fra leverandøren.

68. Forsvaret har videre oplyst, at S-61 helikopterne fortsat kan holdes operative, selv om de var forudsat udfaset fra 2004. Dette skyldes, at forsvaret i 1990'erne købte en stor mængde brugte S-61 motorer til brug som reservedele, idet det var planlagt, at S-61 helikopterne skulle sælges i operativ stand. Forsvaret har endvidere oplyst, at forsvaret har besluttet at forlænge den operative periode for S-61 helikopterstrukturen til 2010. Dette medfører efter forsvarets seneste skøn i august 2008 en driftsmæssig meromkostning på i alt ca. 50 mio. kr. frem til 2010. Forsvaret planlægger fortsat at sælge S-61 helikopterne i operativ stand.

Forsvaret planlægger i perioden 2008-2010 at fortsætte med at varetage beredskabet med 2 helikoptertyper. Fra 2010 planlægger forsvaret at varetage eftersøgnings- og redningsberedskabet udelukkende med EH-101 helikopterne.

Forsvaret har oplyst, at der i dag er mere overskudskapacitet i eftersøgnings- og redningsberedskabet end i 2006 og 2007 til trods for problemerne med den operative rådighed for EH-101 helikopterne. Eftersøgnings- og redningsopgaven varetages i dag af S-61 og EH-101 helikopterne tilsammen, hvorimod S-61 helikopterne alene varetog beredskabet i 2006 og 2007. Årsagen til den øgede overskudskapacitet er, at beredskabet varetages af 2 helikoptertyper med tilhørende struktur i stedet for én helikoptertype.

69. Overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar medio 2007 har betydet, at varetagelsen af transportopgaven har været udsat, indtil det britiske forsvar leverer 6 nye helikoptere til Danmark i løbet af perioden 2009-2010. Transportopgaven vil derfor ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010 og forventes ikke at kunne varetages før 2012.

Imidlertid foregår uddannelsen af besætninger til troppetransport p.t. i det britiske forsvar i forbindelse med udsendelse af personale til de 6 helikoptere, der er overdraget til det britiske forsvar. Forsvaret vil først fra ultimo 2009 have en kapacitet til i Danmark at uddanne og omskole den øvrige gruppe af medarbejdere til løsning af transportopgaven for bl.a. hærens enheder.

70. Forsvaret har med EH-101 helikopternes hidtidige faktiske operative rådighed ikke rådet over et tilstrækkeligt antal EH-101 helikoptere til at varetage både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven i det omfang, det var planlagt. Forsvaret forventede i maj 2008, at EH-101 helikopterne maksimalt ville opnå en operativ rådighed på ca. 50 %. Forsvaret vurderede, at eftersøgnings- og redningsopgaven i så fald vil lægge beslag på mellem 8 og op til 12 af 14 EH-101 helikoptere. Forsvaret forventer på nuværende tidspunkt, at det er muligt at opnå en faktisk operativ rådighed, så forsvaret kan løse såvel eftersøgnings- og redningsopgaven som transportopgaven.

71. Forsvaret har oplyst, at forsvaret vurderer forskellige løsningsmodeller med henblik på at sikre varetagelse af både eftersøgnings- og redningsberedskabet samt transportopgaven. Forsvarets forslag til modeller for den fremtidige opgavevaretagelse skal afleveres til Forsvarsministeriet i september 2008. Rigsrevisionen har ikke vurderet disse løsningsmodeller.

Forsvarsministeriet skal endvidere i 2008 tage en række strategiske beslutninger om den fortsatte varetagelse af eftersøgnings- og redningsberedskabet. En eventuel fortsættelse af S-61 helikopterne ud over 2010 skal forberedes og iværksættes i 2008, og omskoling af

personale fra EH-101 helikopterne til S-61 helikopterne skal endvidere iværksættes i 2008 for at sikre et eventuelt beredskab med S-61 ud over 2010.

Forsvarsministeriet har oplyst, at forsvaret er i færd med at tilvejebringe grundlaget for en sådan beslutning.

Vurdering

72. EH-101 helikopternes operative rådighed var ca. 50 % i gennemsnit i 1. halvår 2008. Forsvaret har øget EH-101 helikopternes operative rådighed fra ca. 30 % i starten af 2008 til det nuværende niveau.

73. Forsvaret har med EH-101 helikopternes hidtidige faktiske operative rådighed ikke rådet over et tilstrækkeligt antal EH-101 helikoptere til at varetage både eftersøgnings- og redningsopgaven samt transportopgaven i det omfang, det var planlagt. Forsvaret har indtil videre således også måttet anvende S-61 helikopterne til at varetage eftersøgnings- og redningsberedskabet. Transportopgaven vil på grund af overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar ikke som planlagt blive løst fuldt ud i 2010.

74. Forsvaret forventer på nuværende tidspunkt, at det er muligt at opnå en faktisk operativ rådighed, så forsvaret kan løse såvel eftersøgnings- og redningsopgaven som transportopgaven.

75. Forsvaret arbejder med forskellige mulige løsningsmodeller med henblik på at sikre den fremtidige varetagelse af de samlede opgaver. Rigsrevisionen forventer, at Forsvarsministeriet herefter orienterer bevillingsmyndighederne, hvis der er væsentlige ændringer i opgavevaretagelsen i forhold til udgangspunktet i Akt 17 10/10 2001.

B. Vedligeholdelsesorganisationen for EH-101 helikopterne

76. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvaret har etableret en vedligeholdelsesorganisation, der sikrer, at EH-101 helikopterne er til rådighed som planlagt. Vedligeholdelsesorganisationen omfatter vedligeholdelseskonceptet for EH-101 helikopterne, reservedelsforbruget og bemanningen af organisationen. Rigsrevisionen har endvidere undersøgt, om forsvaret har fulgt op på konstaterede problemer med vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne.

Konceptet for vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne

77. Forsvaret godkendte det koncept for vedligeholdelse af EH-101 helikopterne, som var indeholdt i kontrakten, og forsvaret har efterfølgende benyttet konceptet til at dimensionere vedligeholdelsesstrukturen.

Forsvaret har oplyst, at forsvaret ikke gennemførte en test af konceptet for vedligeholdelse af EH-101 helikopterne inden indgåelsen af kontrakten med leverandøren.

78. Leverandøren har siden hen ændret konceptet for vedligeholdelse 13 gange efter indgåelsen af kontrakten.

Forsvaret har oplyst, at ingen af de efterfølgende ændringer i konceptet for vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne er godkendt af forsvaret. Ændringerne har fx betydet, at de enkelte intervaller for vedligeholdelse er flyttet i forhold til det, der var beskrevet i kontrakten. Perioderne mellem eftersyn og udskiftning af reservedele er formindsket, og omfanget og dybden af eftersynene er steget. Hver helikopter skal fx gennemgå 3-4 eftersyn om måneden ved operativ indsættelse. Til sammenligning blev det ved indgåelsen af kontrakten aftalt, at hver helikopter kun skulle gennemgå ét eftersyn ved operativ indsættelse. Samtidig tager det gennemsnitligt dobbelt så lang tid som forventet at gennemføre de enkelte vedligeholdelsesarbejder.

Vedligeholdelseskonceptet for EH-101 helikopterne beskriver bl.a. indholdet, mængden og omfanget af de eftersyn, som EH-101 helikopterne skal gennemgå.

Undersøgelsen har vist, at den samlede byrde for vedligeholdelsen er øget betragteligt i forhold til udgangspunktet i kontrakten fra 2001. Omfanget af vedligeholdelsen i leverandørens seneste koncept for vedligeholdelsen er fx øget med 64 % for planlagt vedligeholdelse i forhold til kontrakten.

79. Forsvaret har oplyst, at der endvidere er konstateret en meget høj gennemsnitlig fejlfrekvens for EH-101 helikopterne. Fejlfrekvensen måles ved det gennemsnitlige antal flyvetimer mellem fejl på helikopteren.

Gennemsnitsflyvetiden mellem fejl på EH-101 helikopterne var 1,45 timer i 2007 og 1,8 timer i 1. halvår 2008. S-61 helikopterne fløj i perioden 1994-2000 gennemsnitlig 6,65 flyvetimer, før en fejl opstod, eller næsten 5 gange så lang tid som EH-101 helikopterne.

Det skal bemærkes, at der traditionelt er en større fejlfrekvens tidligt og sent i materiellets levetid. Gennemsnitsflyvetiden for EH-101 helikopterne er registreret i den periode, hvor helikopterne er under indfasning, mens gennemsnitsflyvetiden for S-61 helikopterne er registreret i en periode, der i større grad afspejler normal drift over materiellets levetid. Der skal tages forbehold herfor i en sammenligning af tallene for EH-101 og S-61 helikopterne.

80. En kort gennemsnitstid mellem fejl har flere konsekvenser. Det betyder for det første mere vedligeholdelse og hyppigere fejludbedring og for det andet et større behov for reserverede end aftalt med leverandøren. Endelig betyder en kort gennemsnitstid mellem fejl en lavere operativ rådighed for helikopterne.

Forsvaret har oplyst, at kontrakten ikke indeholder en eksplicit garanti for, at gennemsnitstiden mellem fejl skal være på et bestemt niveau for de danske EH-101 helikoptere.

81. Undersøgelsen har endelig vist, at leverandøren i forbindelse med indgåelsen af kontrakten beregnede konceptet for vedligeholdelse på baggrund af erfaringer fra driften af de britiske EH-101 helikoptere.

Forsvaret har oplyst, at den nationale tilpasning, der er sket af den danske version af EH-101 helikopteren i forhold til den britiske EH-101 helikopter, kan have haft en effekt på omfanget af vedligeholdelsen. Imidlertid er den forværrede vedligeholdelsessituation kendetegnende for alle EH-101 brugernationer, og den kan derfor ikke udelukkende tilskrives den danske version af EH-101 helikopteren.

82. Forsvarskommandoen har oplyst, at forsvarets vedligeholdelsesorganisation er underdimensioneret, selv om forsvaret har fulgt leverandørens anbefalinger og kontraktens oprindelige koncept for vedligeholdelse. Baggrunden er bl.a., at vedligeholdelsesbyrden og fejlfrekvensen er forøget væsentligt i forhold til udgangspunktet i kontrakten og forsvarets vedligeholdelseskontrakt, ROSS-D.

En ekstern analyse af forsvarets EH-101 vedligeholdelsesorganisation fra 2. halvdel af 2007 viste, at den operative rådighed ideelt set kunne øges til ca. 50 % med den daværende bemanning af strukturen for vedligeholdelse ved Helicopter Wing Karup, hvis de konstaterede problemer med vedligeholdelsesopgaven blev løst mere effektivt.

83. Forsvaret har i samarbejde med leverandøren etableret et registreringssystem, der giver forsvaret og leverandøren detaljerede oplysninger om udviklingen i omfanget af vedligeholdelsen. Forsvaret følger på baggrund af dette system løbende udviklingen i forhold til det forventede niveau i kontrakten.

Udgangspunktet for registreringssystemet er bl.a. en fælles definition af operativ rådighed, som forsvaret i samarbejde med en række øvrige landes forsvarsmyndigheder i februar 2008 er blevet enige med AugustaWestland om.

Reserveudvekslingsforbruget

84. Forsvaret har manglet reserveudvekslingsdele til den del af vedligeholdelsen, som Flyvevåbnet har ansvaret for, siden anskaffelsen af EH-101 helikopterne. Dette skyldes flere forskellige forhold.

Initialanskaffelsen af reserveudvekslingsdele har for det første ikke været tilstrækkelig og har ikke kunnet dække de forventede 2 års forbrug. Det skyldes dels, at forbruget af reserveudvekslingsdele har været anderledes end forventet af både leverandøren og forsvaret, dels at omfanget af vedligeholdelsen generelt har været større end forudsat.

Der har for det andet ikke været etableret en tilstrækkelig organisering af anskaffelsesprocessen af nye reserveudvekslingsdele mellem Flyvertaktisk Kommandos helikopterværksteder og Forsvarets Materieltjeneste. Dette har betydet, at genbestilling samt nyindkøb af nødvendige reserveudvekslingsdele ikke er sket rettidigt. Samtidig er leveringstiden for reserveudvekslingsdele generelt meget lang og overstiger den gennemsnitlige leveringstid, som leverandøren har anslået.

Endelig overholder leverandøren ikke kontraktens reparationstider for reserveudvekslingsdele, som sendes til garantireparation.

85. Undersøgelsen har ligeledes vist, at forsvaret i 257 tilfælde i 2007 og i 75 tilfælde på nuværende tidspunkt i 2008 i kritiske situationer har måttet flytte reserveudvekslingsdele fra operative EH-101 helikoptere eller helikoptere på værksted til forsvarets øvrige operative EH-101 helikoptere, så disse har kunnet holdes operative. Materieflytningen er sket på grund af mangel på reserveudvekslingsdele.

86. Forsvaret har oplyst, at forsvaret har nedsat flere arbejdsgrupper, der har fulgt op på og analyseret problemerne med manglende reserveudvekslingsdele, og at forsvaret er i dialog med leverandøren om at sikre forsvaret tilstrækkelige reserveudvekslingsdele. Endvidere har forsvaret afsat flere ressourcer og gennemgået styringen og håndteringen af opgaven.

Forsvaret har tidligere vurderet, at anskaffelsen af tilstrækkelige reserveudvekslingsdele i perioden 2008-2014 vil medføre en meromkostning på 0,8-1 mia. kr., men forsvaret arbejder på nuværende tidspunkt med at fastlægge en endelig vurdering af meromkostningerne.

Teknikere og vedligeholdelsespersonale

87. Det blev som en del af forsvarsforliget 2005-2009 besluttet, at hovedvedligeholdelsen af transportfly, inspektionsfly og helikoptere skulle udliciteres, herunder at hovedværkstedet på Flyvestation Værløse skulle nedlægges.

Forsvaret gennemførte i perioden 2005 - ultimo 2006 en udbudsrunde med henblik på at udlicitere de større vedligeholdelsesarbejder og materieldele af forsvarets helikoptere. Udliciteringen blev imidlertid forsinket, da forsvaret i første omgang måtte afvise de indkomne tilbud. Efterfølgende er vedligeholdelsen af helikopterne blevet tilrettelagt med et omfattende udbud af delopgaver.

88. Undersøgelsen har vist, at forsvaret i perioden ikke har haft et tilstrækkeligt antal flymekanikere og flyteknikere til fuldt ud at kunne varetage de nødvendige vedligeholdelsesopgaver. Strukturen for vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne er normeret til 45 stillinger, hvoraf der er flere ubesatte stillinger i dag. Endvidere har forsvaret i betragtelig grad haft mangel på ingeniører samt indkøbere. Forsvaret har oplyst, at forsvaret har igangsat flere initiativer for at imødegå manglen på teknisk personale. Forsvaret har bl.a. foretaget personalerokeringer samt tilrettelagt en målrettet hævning af flymekanikere, ingeniører og flyteknikere.

89. Forsvarsministeren har i et svar til Folketinget ultimo juni måned 2008 oplyst, at lukningen af Flyvestation Værløse og hovedværkstedet på flyvestationen har medført en betydelig afgang af helikopterspecialister. Tabet af kompetencer har i opbygningsfasen af den nye

helikopterstruktur på Flyvestation Karup, herunder implementeringen af EH-101 helikopterstrukturen, medført forlængede sagsbehandlingstider og efterslæb på udarbejdelsen og vedligeholdelsen af den tekniske dokumentation til helikopterstrukturen. Det er ministeriets forventning, at efterslæbet vil være indhentet med udgangen af 2009.

Vurdering

90. Omfanget af vedligeholdelsesbyrden og fejlfrekvensen for EH-101 helikopterne er væsentligt forøget i forhold til det forventede, og dette har haft stor effekt på det samlede vedligeholdelsesomfang og reservedelsbehov.

91. Forsvarets vedligeholdelsesorganisation er ikke tilstrækkelig i forhold til vedligeholdelsesbyrden for EH-101 helikopterne, selv om forsvarets vedligeholdelsesorganisation er dimensioneret efter leverandørens anbefalinger og i overensstemmelse med vedligeholdelseskonceptet i kontrakten. Forsvaret har igangsat flere initiativer for at imødegå manglen på teknisk personale. Forsvaret har bl.a. foretaget personalerokeringer samt tilrettelagt en målrettet herved af flymekanikere, ingeniører og flyteknikere.

C. Forsvarets beregning af anskaffelses- og driftsomkostningerne for EH-101 helikopterne

92. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvarets beregning af anskaffelses- og driftsomkostningerne (levetidsomkostningerne) for EH-101 helikopterne har været realistisk og dækkende. Endvidere har Rigsrevisionen undersøgt flyvetimeprisen pr. helikopter.

Anskaffelses- og driftsomkostningerne

93. Anskaffelsen af 14 EH-101 helikoptere blev tiltrådt ved Akt 17 10/10 2001. Bevillingen var på i alt 2.995 mio. kr. (prisniveau 2001).

Forsvaret har oplyst, at Forsvarets Materieltjeneste på nuværende tidspunkt forventer en overskridelse på ca. 21 mio. kr. (prisniveau 2001) af den samlede bevilling til anskaffelsen.

94. Forsvaret vurderede ved Akt 17 10/10 2001, at de årlige gennemsnitlige materieldriftsomkostninger for 14 EH-101 helikoptere ville udgøre i alt ca. 62 mio. kr. (prisniveau 2001) med en produktion af ca. 400 flyvetimer pr. EH-101 helikopter. De enkelte omkostningselementer vedrører reservedele, vedligeholdelsesudstyr, ekstern vedligeholdelse og brændstof.

Forsvaret har oplyst, at grundlaget for den oprindelige beregning af de årlige gennemsnitlige driftsomkostninger for 14 EH-101 helikoptere i forbindelse med aktstykket var driftsomkostningerne for 8 S-61 helikoptere. De årlige gennemsnitlige driftsomkostninger for S-61 helikopterne udgjorde på tidspunktet for anskaffelsen af EH-101 helikopterne ca. 35 mio. kr. (prisniveau 2001). Derudover indgik et øget behov for personale i beregningerne af driftsomkostningerne for EH-101 helikopterne.

95. Undersøgelsen har vist, at Flyvematerielkommandoen i et notat om evalueringen af de enkelte kandidater umiddelbart før indstillingen om anskaffelsen af 14 EH-101 helikoptere medio 2001 havde beregnet de årlige gennemsnitlige driftsomkostninger til at udgøre ca. 130 mio. kr. (prisniveau 2001) for 14 EH-101 helikoptere. Forsvaret har oplyst, at heri indgik bl.a. ca. 60 mio. kr. (prisniveau 2001) til løn til besætninger og teknikere. Dette beløb blev ikke oplyst i aktstykket og indgik således ikke i de 62 mio. kr. i årlige materieldriftsomkostninger i Akt 17 10/10 2001. Forsvarsministeriet oplyste i stedet i aktstykket, at der vurderedes at være behov for ekstra pilot- og teknikernormer, der forudsattes at kunne tilvejebringes inden for forsvarets personaleramme.

Forsvarsministeriet har videre oplyst, at Forsvarskommandoen ikke fulgte forsvarets materielhåndbogs indstilling om at medtage samtlige omkostninger ved anskaffelsen, herunder løn til besætninger og teknikere, i indstillingen til aktstykket.

Bevillingen i Akt 17 10/10 2001 omfatter omkostningerne forbundet med anskaffelsen af 14 EH-101 standardhelikoptere inkl. danske tilpasninger af helikopterens grundfiguration, anskaffelse af initiallogistik, reservedele, jordudstyr, træning, dokumentation, konsulent-ydelser, tjenesterejser mv.

96. Forsvaret foretog i 2004 en genberegning af EH-101 helikopternes driftsomkostninger i forbindelse med forsvarsforliget 2005-2009. I genberegningen i 2004 medtog forsvaret flere materieldriftsomkostningselementer end ved beregningen til Akt 17 10/10 2001. Beregningen viste, at de årlige driftsomkostninger ville udgøre ca. 137 mio. kr. (prisniveau 2004) for 14 EH-101 helikoptere. Dette beløb er udgangspunktet for den nuværende vedligeholdelsesorganisation for EH-101 helikopterne. Dermed udgør de budgetterede materieldriftsomkostninger for 8 EH-101 helikoptere i 2008 ca. 137 mio. kr., svarende til prisniveauet for den samlede vedligeholdelsesorganisation for 14 EH-101 helikoptere. Hertil skal lægges omkostninger til løn til teknikere og besætninger, hvilket betyder, at de samlede årlige omkostninger til operativ drift og materieldrift af EH-101 helikopterne udgør ca. 200 mio. kr. (prisniveau 2008).

Forsvaret har oplyst, at de årlige driftsomkostninger primo 2008 er vurderet til at udgøre ca. 8,7 mio. kr. pr. EH-101 helikopter, eller samlet set ca. 122 mio. kr. for 14 EH-101 helikoptere (prisniveau 2007). Forsvaret har endvidere oplyst, at forsvaret stadig er i gang med at fastlægge det endelige niveau for driftsomkostningerne for EH-101 helikopterne. Forsvaret forventer, at materieldriftsomkostningerne vil stige i forhold til det niveau, der blev oplyst i Akt 17 10/10 2001, men kan ikke på nuværende tidspunkt give et præcist bud på omfanget af stigningen, der bl.a. afhænger af den fortsatte udvikling i vedligeholdelsesbyrden mv.

Flyvetimepris

97. Flyvetimepriser er et andet udtryk for omkostningerne forbundet med driften af EH-101 helikopterne.

Forsvarskommandoen udmelder hvert år en intern sats for prisniveauet pr. flyvetime, der bruges som intern afregningsfaktor mellem forsvarrets myndigheder. Beregningen af satsen omfatter de omkostninger, der kan relateres til opretholdelsen af forsvarrets produktionsapparat for at kunne producere det antal flyvetimer, som forsvaret har fastlagt, at EH-101 helikopterne skal flyve det enkelte år. Beregningen er dermed et udtryk for, hvor stor en del af forsvarrets samlede omkostninger der kan relateres til en given aktivitet.

Undersøgelsen har vist, at EH-101 helikopternes flyvetimepris ikke anvendes som styringsparameter i forhold til forsvarrets aktiviteter.

Forsvaret har oplyst, at på baggrund af de beregnede årlige gennemsnitlige driftsomkostninger for EH-101 helikopterne i forbindelse med Akt 17 10/10 2001 ville en flyvetimepris udgøre ca. 25.000 kr. (prisniveau 2001). Forsvaret har hertil oplyst, at forsvaret forventer, at flyvetimeprisen vil blive væsentligt højere, hvilket bl.a. skyldes, at produktionen af flyvetimer i implementeringsfasen har været lavere end planlagt.

Forsvarets seneste beregninger af flyvetimeprisen set over de seneste 2 års driftsperiode for 8 EH-101 helikoptere viser, at flyvetimeprisen vil udgøre ca. 45.000 kr. (prisniveau 2007), beregnet på baggrund af årets planlagte produktion af flyvetimer på ca. 2.650 timer i 2008. Til sammenligning udgør flyvetimeprisen for S-61 helikopterne ca. 23.000 kr. i 2008. Forsvaret oplyste medio 2008 Folketinget om den aktuelle flyvetimepris for EH-101 helikopterne.

Vurdering

98. Forsvaret har oplyst i Akt 17 10/10 2001, at de årlige materieldriftsomkostninger var beregnet til ca. 62 mio. kr. Dette beløb inkluderede bl.a. ikke løn til teknikere og besætninger, ligesom en genberegning af de årlige materieldriftsomkostninger i 2004 medtager flere omkostningselementer end dem, der oprindeligt blev inkluderet i aktstykket.

99. Forsvaret forventer, at materieldriftsomkostningerne for EH-101 helikopterne vil stige i forhold til det oplyste niveau på 62 mio. kr. i Akt 17 10/10 2001. Forsvaret kan dog ikke på nuværende tidspunkt give et præcist bud på omfanget af stigningen, der bl.a. afhænger af udviklingen i vedligeholdelsesbyrden. De budgetterede materieldriftsomkostninger for 8

Flyvetimer

Forsvaret forudsatte oprindeligt, at 14 EH-101 helikoptere skulle levere ca. 5.600 flyvetimer om året. Den planlagte flyvetimeproduktion for 8 EH-101 helikoptere i 2008 er 2.650, hvoraf helikopterne pr. juli 2008 har fløjet ca. 800 timer.

EH-101 helikoptere er ca. 137 mio. kr. i 2008, svarende til prisniveauet for den samlede vedligeholdelsesorganisation for 14 EH-101 helikoptere. Hertil skal lægges omkostninger til løn til teknikere og besætninger, hvilket betyder, at de samlede årlige omkostninger til operativ drift og materieldrift af EH-101 helikopterne udgør ca. 200 mio. kr. (prisniveau 2008).

D. Forsvarets styring af ibrugtagningen af EH-101 helikopterne

100. Rigsrevisionen har undersøgt, om forsvaret har styret ibrugtagningen af EH-101 helikopterne med henblik på at sikre opgavevaretagelsen.

101. Undersøgelsen har vist, at forsvaret først i perioden efter modtagelsen af de første EH-101 helikoptere i december 2005 opnåede egne erfaringer med den operative drift af EH-101 helikopterne. Først fra primo 2007 opnåede forsvaret erfaring med at drive den fulde EH-101 struktur med 14 helikoptere.

102. Undersøgelsen har ligeledes vist, at forsvarets rapporteringssystem i forbindelse med ibrugtagningen af større anskaffelser ikke angiver problemer med fx et stigende omfang af vedligeholdelse eller stigende driftsudgifter. Undersøgelsen har ligeledes vist, at den operative rådighed for EH-101 helikopterne ikke har været anvendt som styringsparameter for implementeringen af helikopterflåden i forsvaret.

Forsvaret etablerede medio 2007 et rapporteringssystem for forsvarets materielanskaffelser, et såkaldt trafiklyssystem, hvor grøn indikerer, at projektet forløber som planlagt, gul indikerer, at der skal iværksættes forebyggende handlinger, og rød indikerer, at en risiko er blevet til et problem. Systemet afspejler derimod ikke effekten og driften af et implementeringsprojekt. Undersøgelsen har videre vist, at der samtidig mangler klare principper for anvendelsen af trafiklysene, dvs. klare beskrivelser af, hvilke oplysninger der skal forårsage, at en anskaffelse vurderes at have rød i stedet for gul eller grøn status.

Undersøgelsen har vist, at projektet for ibrugtagning af EH-101 helikopterne fortsat havde gul status i marts 2008, til trods for at der var konstateret klare mangler i bl.a. den operative rådighed, og at anskaffelsen og ibrugtagningen af EH-101 helikopterne efter almindelige kriterier måtte anses for at have rød status.

Det er forsvarets vurdering, at det vil være muligt at opstille et mere relevant trafiklyssystem for materielanskaffelser, der afspejler driften. Forsvaret har dog oplyst, at en forudsætning herfor vil være en generel genberegning af levetidsomkostningerne for samtlige større materielkapaciteter med henblik på at få et klart billede af, hvilke omkostninger der er forbundet med driften af materiellet over dets levetid.

103. Forsvarskommandoen modtog primo 2007 de første oplysninger om problemer med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne, herunder en stigende vedligeholdelsesbyrde og en lav operativ rådighed.

Forsvarskommandoen besluttede derfor primo 2007 at sætte EH-101 helikopterstrukturen under et øget projekttilsyn i en styregruppe, Styregruppe Helikoptervedligeholdelse.

Forsvaret har oplyst, at styregruppen fra marts 2007 fokuserede på EH-101 helikopterne, idet der fra det tidspunkt var et empirisk grundlag for at kunne vurdere, om der var behov for ændringer eller tiltag for at sikre en bedre implementering af helikopterflåden. Det empiriske grundlag bestod især af data indsamlet af de operative brugere, der i starten af 2007 begyndte at opsamle data og lave målinger af vedligeholdelsesomfanget af EH-101 helikopterne.

Undersøgelsen har vist, at Forsvarskommandoen på et møde i styregruppen i marts 2007 anmodede Forsvarets Materieltjeneste om at genvurdere vedligeholdelsesstrukturen for

Styregruppe Helikoptervedligeholdelse blev oprindeligt etableret primo 2007 for at adressere forsvarets samlede helikoptervedligeholdelse. Deltagerne i styregruppen er forsvarets relevante myndigheder og forsvarsstaben. Forsvarsministeriet deltager ikke i styregruppen.

EH-101 helikopterne. Forsvarskommandoen anmodede i juli 2007 Flyvertaktisk Kommando og Forsvarets Materieltjeneste om uddybende redegørelser for tekniske, juridiske og operative problemstillinger i relation til EH-101 helikopterne. Baggrunden herfor var, at Forsvarskommandoen i juli 2007 vurderede implementeringstakten og investeringsomfanget for EH-101 helikopterne anderledes end Forsvarets Materieltjeneste.

Forsvaret har oplyst, at der indtil medio 2007 ikke skete en tilstrækkelig koordination mellem Forsvarets Materieltjeneste og de operative brugere i Helicopter Wing Karup. Forsvarets Materieltjeneste var af den opfattelse, at leverandøren skulle præsentere et endeligt koncept for vedligeholdelse, før det ville være muligt at vurdere, om brugernes erfaringer med et stigende vedligeholdelsesomfang var udtryk for indkøringsvanskeligheder, eller for at leverandørens koncept for vedligeholdelse ikke fungerede.

104. Forsvaret har siden medio 2007 arbejdet intensivt med at afklare omfanget og konsekvenserne af problemerne med EH-101 helikopterne. Forsvaret har bl.a. fået udarbejdet eksterne analyser af EH-101 helikopternes operative rådighed og vedligeholdelsesorganisationens effektivitet. Endvidere har Flyvertaktisk Kommando og Forsvarets Materieltjeneste etableret en projektgruppe, der dagligt mødes for at koordinere og planlægge vedligeholdelsen af EH-101 helikopterne. Endelig har forsvaret og leverandøren etableret et tæt samarbejde for i fællesskab at afdække vedligeholdelsesomfanget og forbedre arbejdet, så EH-101 helikopternes operative rådighed kan øges.

105. Kammeradvokaten har været inddraget i udredningen af forsvarets retsstilling over for leverandøren siden maj 2007. Forsvaret har oplyst, at Kammeradvokaten løbende involveres for at sikre, at aftaler, der indgås med leverandøren med henblik på at forbedre helikopternes operative rådighed, ikke forringer forsvarets retsstilling

Forsvaret har oplyst, at samarbejdet med leverandøren om at sikre en øget operativ rådighed for EH-101 helikopterne siden medio 2008 er blevet intensiveret.

Vurdering

106. Forsvarskommandoen modtog primo 2007 oplysninger om, at der var problemer med ibrugtagningen af EH-101 helikopterne. Forsvarskommandoen satte umiddelbart herefter EH-101 helikopterne under øget projekttilsyn i en projektorganisation. Forsvarskommandoen har siden medio 2007 arbejdet intensivt med at afklare omfanget og konsekvenserne af problemerne med EH-101 helikopterprojektet og har taget en række initiativer, bl.a. i samarbejde med leverandøren, med henblik på at øge EH-101 helikopternes operative rådighed.

VI. Forsvarsministeriets orientering af Folketinget om EH-101 helikopterne

UNDERSØGELSENS RESULTAT

Forsvarsministeriet har løbende orienteret Folketinget om udviklingen i anskaffelsesprojektet. Forsvarsministeriet orienterede primo 2008 Folketinget om EH-101 helikopternes manglende operative rådighed, umiddelbart efter at ministeriet var blevet bekendt hermed, og efter at forsvaret i løbet af 2. halvdel af 2007 havde gennemført et omfattende udredningsarbejde med henblik på at afdække problemerne.

107. Rigsrevisionen har undersøgt, om Forsvarsministeriet har orienteret Folketinget om EH-101 helikopteranskaffelsen.

A. Forsvarets orientering af Folketinget

Anskaffelsen og leveringen af EH-101 helikopterne

108. Anskaffelsen af EH-101 helikopterne er indeholdt i forsvarsforliget 2000-2004. Partierne bag beslutningen om at anskaffe EH-101 helikopterne omfatter partierne bag den nuværende forligsperiode samt Socialistisk Folkeparti og Enhedslisten (kaldet den udvidede forligskreds, herefter forligskredsen).

Undersøgelsen har vist, at forligskredsen hen over sommeren 2001 løbende blev involveret i typevalget, der blev endeligt godkendt i august 2001.

Anskaffelsen af i alt 14 standardhelikoptere af typen EH-101 blev bevilget ved Akt 17 10/10 2001. Aktstykket blev før og efter godkendelsen i Finansudvalget sendt til forligskredsen og Forsvarsudvalget.

109. Forligskredsen blev første gang i april 2005 orienteret om forsinkelser i leveringen af EH-101 helikopterne i forhold til den oprindelige tidsplan samt de afledte konsekvenser for S-61 helikopterne. Forsvarsministeren orienterede efterfølgende om udviklingen i leveringen af EH-101 helikopterne på et møde i den udvidede forligskreds i september 2005 og skriftligt til den udvidede forligskreds i september og december samme år.

110. Finansudvalget påtegnede den 23. juni 2007 et orienterende aktstykke fra Forsvarsministeriet om overdragelse af 6 EH-101 troppetransporthelikoptere til det britiske forsvar. Forsvarsministeren orienterede løbende forligskredsen og Forsvarsudvalget om overdragelsen i perioden før og efter.

Ibrugtagningen af EH-101 helikopterne

111. Forsvarsministeriet orienterede første gang den udvidede forligskreds bag anskaffelsen af EH-101 helikopterne om helikopternes manglende operative rådighed på et møde den 1. februar 2008. Forsvarsministeriet sendte et notat fra Forsvarskommandoen til parti-

erne, hvor der blev redegjort for grundlaget for anskaffelsen, de hidtidige erfaringer med EH-101, den aktuelle vurdering af den operative drift samt mulige løsningsmodeller.

Forsvarsministeriet sendte efterfølgende den 20. februar 2008 et notat om forsvarets EH-101 helikoptere samt et notat om den operative rådighed for det britiske forsvars helikoptere til den udvidede forligskreds.

Forsvaret modtog de første EH-101 helikoptere i december 2005 og den sidste primo 2007. Forsvaret indhøstede løbende i perioden efter modtagelsen af den første helikopter erfaringer med drift og operation af EH-101 helikopteren. Først fra primo 2007 havde forsvaret en fuld EH-101 helikopterstruktur.

Forsvarskommandoen modtog primo 2007 oplysninger fra Flyvertaktisk Kommando og Forsvarets Materieltjeneste om problemer med vedligeholdelsesstrukturen, manglende reserverede, forøgede driftsomkostninger samt en betydeligt lavere operativ rådighed end forventet for forsvarets EH-101 helikoptere. EH-101 helikopterne har siden marts 2007 været under et øget projekttilsyn af Forsvarskommandoen.

Undersøgelsen har vist, at forsvaret i løbet af 2007 erkendte, at der var et stigende vedligeholdelsesomfang og manglende operativ rådighed for EH-101 helikopteren. Forligskredsen blev formelt orienteret herom primo 2008, efter at et omfattende udredningsarbejde var pågået i forsvaret i løbet af 2007 på foranledning af Forsvarskommandoen.

Undersøgelsen har vist, at Forsvarskommandoen fra primo 2007 til primo 2008 ikke formelt orienterede Forsvarsministeriet om problemerne med EH-101 helikopternes operative rådighed.

112. Forsvarsministeriet har oplyst, at ministeriet forventer i et tilfælde som dette med EH-101 helikopterne at blive informeret af forsvarets myndigheder, som det er sket i den konkrete sag. Endvidere har ministeriet oplyst, at det er ministeriets vurdering, at forsvaret har håndteret sagen efter de procedurer, der er aftalt mellem Forsvarskommandoen og ministeriet. Rigsrevisionen finder, at hændelsesforløbet ligger inden for det aftalte regelsæt.

Vurdering

113. Forsvarsministeren har løbende orienteret den udvidede forligskreds bag anskaffelsen af EH-101 helikopterne om anskaffelsesprojektet samt om forsinkelsen af leveringen af EH-101 helikopterne og overdragelsen af 6 EH-101 helikoptere til det britiske forsvar.

114. Forsvaret erkendte i løbet af 2007, at der var et stigende vedligeholdelsesomfang og manglende operativ rådighed for EH-101 helikopterne. Forsvarsministeriet blev formelt orienteret herom primo 2008, efter at et omfattende udredningsarbejde var pågået i forsvaret i løbet af 2007. Forsvarsministeriet orienterede umiddelbart efter den udvidede forligskreds bag anskaffelsen af EH-101 helikopterne om den manglende operative rådighed.

115. Forsvarsministeriet har oplyst, at ministeriet forventer i et tilfælde som dette med EH-101 helikopterne at blive informeret af forsvarets myndigheder, som det er sket i den konkrete sag. Endvidere har ministeriet oplyst, at det er ministeriets vurdering, at forsvaret har håndteret sagen efter de procedurer, der er aftalt mellem Forsvarskommandoen og ministeriet. Rigsrevisionen finder, at hændelsesforløbet ligger inden for det aftalte regelsæt.

Rigsrevisionen, den 10. september 2008

Henrik Otbo

/Bjørn Olsen